

Становлення Кам'янець-Подільського університету: візія сучасників

У статті розглядаються спомини та наукові доробки представників української інтелігенції, котрі, працюючи у різних державних, громадських, освітніх установах, водночас були причетними до процесу становлення та організації діяльності першого вищого навчального закладу на Поділлі – Кам'янець-Подільського державного українського університету.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський державний український університет, мемуари, спомини, ректор, професорсько-викладацький склад, студенти, І. Огієнко.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Упродовж своєї 90-річної історії Кам'янець-Подільський університет переживав різні періоди, що в значній мірі залежали від викликів відповідної доби та визначених стратегій органів державної влади у провадженні освітньої політики. Відтак змінювалась структура вузу, система управління, методологічне та методичне забезпечення навчального процесу, матеріальне становище професорсько-викладацького складу, службовців і студентства та ін. Змістовний аналіз пройдених етапів уже проведено у науковій літературі в узагальнюючих працях з історії навчальної інституції [1; 2] або її окремих структурних підрозділів [3; 4; 5; 6]. Крім того, на сьогодні існують й спеціальні історіографічні дослідження, автори яких прямо або опосередковано розглядають питання, що становлять предметне поле даної статті [7; 8; 9; 10; 11].

Однак проблема далеко не вичерпана. Особливо, коли йдеться про знаковий для усієї подільської громади період, пов'язаний з процесом становлення в краї національної вищої школи.

Між тим, чимало важливих фактів, що проливають світло на початковий період в організації та діяльності Кам'янець-Подільського університету міститься у працях сучасників українських визвольних змагань 1917 – 1920 рр., котрі представляли почасти різні політичні табори і відповідно мали відмінне бачення шляхів розв'язання державотворчих проблем. У той же час є всі підстави стверджувати, що проблема культурно-освітнього відродження становила в цьому відношенні певний виняток і виступала чи не єдиним чинником, що об'єднувала усі національно-визвольні сили. Тому й не дивно, що у своїх повідомленнях і спогадах, де йшлося про значимі події революційної доби, тема Подільського вузу стає об'єктом уваги таких різних постатей української історії як П. Скоропадський, Д. І. Дорошенко, І. І. Огієнко, С. Ф. Русова, О. М. Пашенко, В. К. Приходько, Г. Костюк та ін.

Формулювання цілей статті... У даній статті автор ставить на меті розглянути початковий період у становленні університету через призму аналізу документальних творів сучасників. При цьому він свідомо залишає поза своєю увагою доробки і публічні виступи репрезентантів радянської моделі державності, оскільки цей аспект проблеми заслуговує окремішнього дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій та виклад основного матеріалу... Одним із перших, хто спробував здійснити концептуальний аналіз загальноукраїнського поступу освітньої справи за гетьманських часів, був видатний український історик Д. І. Дорошенко. В „Історії України 1917 – 1923 рр.” [12], уникаючи певних категоричностей в судженнях, попри виразну симпатію до ідеологічних засад, які були покладені в основу будівництва Української держави П. Скоропадського, він поставив за мету подати читачеві якомога більшу кількість фактичного матеріалу, документальних і цифрових даних та надважливих документів, зокрема й тих, що відносилися до культурно-освітнього сегменту державотворчої практики.

На думку автора, розвій вищої школи становив особливий предмет уваги міністра Народної освіти та мистецтва М. Василенка. Саме з його ініціативи при міністерстві була заснована комісія в справі вищих шкіл і наукових інституцій, яку очолив академік В. Вернадський. Основним завданням останньої виступала практична діяльність з реалізації двох присутніх проблем: поступової українізації російських вищих шкіл та відкриття національних вузів і наукових інституцій. В результаті наполегливої роботи у цій царині уряду вдалося заснувати два українських державних університети – у містах Києві та Кам'янець-Подільському.

У панорамному творі Д. Дорошенко подає повний зміст закону про відкриття вищої школи на Поділлі та фрагмент промови, яку виголосив товариш міністра освіти П. Холодний під час урочистого відкриття навчального закладу 22 жовтня 1918 р., як відповідь на оголошену генералом Лібовим грамоту Гетьмана.

Наразі автор знайомить читача з персональним складом професорсько-викладацької корпорації, котрий був запрошений до роботи в університеті та окреслює репрезентовані ними наукові осередки України. Географія не може не вражати своєю масштабністю: В. Біднов (Катеринослав), Ів. Любарський (Київ), М. Васильківський (Київ), М. Хведорів (Катеринослав), М. Столяров (Харків), П. Клименко (Київ),

П. Клепатський (Одеса), К. Широцький (Петербург), Л. Білецький (Київ), М. Чайківський (Львів), М. Плевако (Харків), А. Малиновський (Київ), П. Бучинський (Одеса) [12, 248].

Самобутніми і визначальними для розуміння тогочасних явищ і процесів наукового життя на Поділлі є також мемуари Дмитра Івановича „Мої спомини про недавнє минуле (1914 – 1920 роки)” [13]. Висвітлюючи у них свій життєвий і творчий шлях, політичний та державотворчий досвід, автор вважав необхідним окрему увагу присвятити Кам'янець-Подільському університету, аби відтворити в пам'яті українства образ неповторного вузу у часи його становлення, коли він особисто на початку 1919 р. вступив до викладацького цеху навчального закладу. Цей період життя Д. Дорошенка вже став предметом наукового аналізу [14].

У контексті нашого дослідження слід наголосити, що спогади Дмитра Івановича важливі тим, що належать перу саме історика, й події та явища подані в них крізь призму історичної значущості, блискуче вписані у структуру історичних першоджерел.

Перше зауваження, що його зробив Д. Дорошенко, приступаючи до оповіді про Кам'янецький університет, відноситься до визначення місця навчального закладу в системі національної культури. Автор з жалем констатував, що „огнище української ... просвіти ... у тім вигляді, в якому його засновано восени 1918 року і в якому він організувався й почав свою працю, давно вже перестав існувати” [13, 410]. Причину цього маститий історик вбачав у тому, що „лиха хуртовина, що почалась на нашій землі з упадком Української Держави, змела, зруйнувала Кам'янецький університет, розпорошила наукові сили, що зібрались в ньому, знівечила його працю” [13, 411].

Даний висновок базувався на об'єктивних фактах. Дійсно, в перші роки свого існування навчальний заклад стягнув до себе наукові сили „з усіх частин нашої землі від Кубані ... до Карпат”. „Все це були природжені українці” [13, 414], – з гордістю писав Д. Дорошенко. Аби підтвердити цю тезу, він наводить персональний склад професорського корпусу з усіх існуючих кафедр. Проте на момент завершення роботи над споминами (початок 1924 р.), Подільський вуз щонайменше двічі переживав серйозні кадрові втрати, що й послужило, на думку автора, однією з причин занепаду установи. Вперше це сталося у листопаді 1920 р., коли в черговий раз до владного керма у Кам'янці прийшли більшовики. Велика група авторитетних науковців (І. Огієнко, В. Біднов, С. Бачинський, Л. Білецький, А. Чернявський та ін.), прізвища яких безпосередньо ототожнювалися з українськими визвольними змаганнями, не сприймаючи ані новітню філософію, ані нові порядки, свідомо емігрувала за кордон [15, 17]. Вдруге навчальний заклад зіткнувся з подібною проблемою наприкінці 1922 р., коли внаслідок репресивних дій з боку каральних органів за рішенням партійного керівництва інституцію знову залишило чимало відомих співробітників (П. Клепатський, М. Драй-Хмара, Є. Сташевський, К. Копержинський, С. Гаєвський та ін.) [16, 376 – 377]. Наголосимо, на цей раз науковці залишили вуз не з власної волі, а з примусу. Як наслідок цих подій, у вищій школі в Кам'янці zostалися працювати одиниці з тих непересічних особистостей, хто стояв біля витоків університету.

Інший аспект, на якому вирішив зацентувати увагу Д. Дорошенко, відноситься до визначення місця навчальної установи у житті самих подолян. І в цьому разі автор був достатньо відвертим, стверджуючи, що, принаймні, за його часів, на відміну від позитивної атмосфери, яка панувала в стінах університету, назовні заклад „жив своїм замкненим життям ... стояв до певної міри осторонь від місцевого кам'янецького життя” [13, 415]. На те були свої причини, які він убачав передусім у певній специфіці міста як адміністративного центру.

Крім іншого, мемуарист розповів також про перебіг засідання Ради міністрів, на якому обмірковувалося питання щодо відкриття університету в Кам'янці, зупинився на забезпеченості установи необхідними приміщеннями, укомплектуванням бібліотеки.

Велике значення у відтворенні латентних сторінок історії Кам'янець-Подільського університету відіграв варшавський науково-літературний місячник „Наша культура”, редагований І. І. Огієнком. Започатковуючи нове видання, що ставив своїм основним завданням провести „всебічне й глибоке наукове висвітлення нашої духової й матеріальної культури”, редакційний колектив особливої ваги надавав добрим споминам „зі світлих і героїчних моментів нашого творчого життя, що бадьорять нам духа й заохочують до будівництва” та „мають велике виховне національне значення” [17, 3 – 4]. У відповідності до цих завдань спогади про український університет мали неабияке значення. Тому І. Огієнко особисто звернувся із сердечним проханням до професорів, доцентів, асистентів й урядовців університету присилати різні матеріали про життя навчального закладу (фотографії, газетні статті, біографії і т. ін.) [18].

Відтак впродовж двох років на сторінках часопису побачили світ оригінальні спогади представників подільської інтелігенції О. Пащенко [19; 20; 21] та В. Приходька [22; 23; 24; 25], котрі брали безпосередню участь в реалізації важливого освітянського проекту в Кам'янці-Подільському, лікарського помічника й скарбника університету Ю. Гудзія [26; 27] та самого І. Огієнка, який, крім „Мого життя”, помістив на сторінках журналу уривок споминів, пов'язаний з урочистим в'їздом С. Петлюри до міста над Смотричем 1 травня 1920 року [28].

Приступаючи до написання споминів про свою культурну і громадську діяльність, що відносилася до „часів нашого найбільшого піднесення”, І. Огієнко усвідомлював об’єктивність вимог українського громадянства почути публічну і неупереджену розповідь про те, „що ж саме робив я, будучи ректором Кам’янець-Подільського державного українського університету (1918 – 1920)...” [29, 69]. Тому дана тема рефреном проходить через усю автобіографічну хронологічну канву. Огієнкові записи мають виняткову цінність, оскільки належать перу одному з очільників освітньої справи в Україні, котрий безпосередньо був обізнаний з проблемами вищої і середньої школи і, крім того, стояв біля витоків заснування вищого навчального закладу на Поділлі, був його першим ректором.

Активна діяльність Івана Огієнка з розбудови національної вищої школи розпочалася в Комісії з вироблення нового статуту для українських університетів [29, 89]. Розроблений проект враховував устремління професорської корпорації до облаштування вищої школи на засадах омріяної і вистражданої автономії і відповідно співвідносився з європейською практикою у цій сфері [30]. Даний документ професор І. М. Ганицький передав кам’янчанам, коли у квітні 1918 р. з повноважною делегацією відвідав місто у справі організації університету [31, 94]. Спеціальна комісія, яка була утворена при Кам’янецькій міській управі, розмножила в друкарні „Св.-Тр. Брацтва” перших два розділи „Проекту статуту Державних Українських Університетів”, в яких окреслювалися завдання національних вищих шкіл та регламентувалася структура організаційно-самоврядних органів управління навчальними закладами, і розповсюдила його серед місцевого населення для ознайомлення і публічного обговорення [32].

П’ятий розділ „Мого життя” автор власне назвав „Іван Огієнко – ректор Кам’янець-Подільського державного українського університету”. В ньому крок за кроком описано увесь непростий процес становлення вищої школи на Поділлі, починаючи з часу заснування спеціальної комісії [29, 90], яка опікувалася усіма організаційними питаннями і завершуючи святом відкриття навчального закладу [29, 104 – 106]. Однак, на цьому автор не завершив свою університетську хронологію. Обійнявши посаду міністра освіти в часи Директорії, він й надалі значну увагу в своїй розповіді приділяє рідній установі.

Особливе місце в загальній палітрі мемуарної літератури про період заснування Кам’янець-Подільського університету посідає праця Олімпіади Пащенко. Вона одна із перших здійснила спробу подати вичерпний перелік обставин, що уможливили появу вищої школи на Поділлі. В цьому контексті автор велику роль відводить Кам’янецькій міській думі [19, 336] та товариству „Просвіта” [19, 338]. У поданні до Міністерства освіти необхідність заснування в краї університету базувалося на наступних тезах: „1. Кам’янець-Подільський положений між західною фортецею української культури – Львовом і центром культури Великої України – Києвом, найдогідніший пункт для прийняття, перетворення й злучення двох відламів в одну спільну цивілізацію української нації. 2. Вже не кажучи, що саме Поділля, найбагатший і густо населений край, потребує й заслуговує для своєї величезної території (42000 км² з населенням до 3 міль., що можна порівняти з цілою такою державою, як Швейцарія) хоча б однієї вищої школи, одного університету. 3. Але такий культурний осередок, як Кам’янецький Університет, міг би притягти до себе як видатних людей, так і молодь із окружних територій, обслуговуючи ще ширші терени – Волині, Бесарабщини, Буковини та й Галичини... 4. Кам’янець, далекий від політичних впливів, від соціальних загострень як мало промислове місто найбільш надається до спокійної, культурної праці, до шкільного освітнього осередка. 5. Самий Кам’янець увесь складається з музейних пам’яток, із старих мурів, які відбивають вартість видатного історичного пункту, що відіграв не малу роль як у культурному, так і історичному й економічному житті краю. 6. Здорові кліматичні особливості Кам’янецьчини, що сприяють багатству й красі її природи, можуть послужити підставою для закладів агрономічних, селекційних управ і ширшої ботаніки. 7. Не мале значення має й здоровий клімат і вигідні економічні умовини. Кам’янець – одне з найдешевших міст України, багатий на всіляку живність” [19, 338 – 339].

Святу відкриття університету, так само як і його подальшим робочим будням, універсальній бібліотеці і зразковому господарству, навчанню студентства та його побутовому становищу, О. Пащенко присвятила окремі розділи у власних споминах [20, 413 – 417; 21, 671 – 674].

Завершуючи працю „про найсвітліше культурне діло нашого зриву 1917 – 1920 років”, автор з упевненістю констатувала: „Коли б так само, як будувався цей Університет, будували були й цілу Українську Державу всіма силами Нації – від найбільших починаючи, а найменшими кінчаючи, – вона б повстала була, міцна й світла, й не було б того, що маємо тепер...” [21, 676].

Низку цікавих і змістовних фактів про початковий етап в діяльності університету подає В. Приходько. Передусім він відзначав, що заснування вищої школи на Поділлі – це справа усіх національних сил. А той факт, що університет постав саме в Кам’янці-Подільському, автор вважав заслугою трьох небайдужих людей: голови повітової земської управи О. Пащенко, голови міської управи О. Шульмінського та голови Подільської губернської „Просвіти” К. Солухи [22, 308].

Досить ґрунтовно В. Приходько описав події, пов'язані з перебігом заслуховування аргументів на користь відкриття вузу в самоврядних органах краю та Міністерстві освіти [23, 366 – 367], приділяючи при цьому значну увагу особистісному фактору – відношення до проекту М. Василенка, І. Огієнка та ін.

Не обійшов увагою автор й важливого питання щодо діяльності університетської комісії, яка долучилася не лише до вирішення матеріально-побутових проблем у становленні університету (пошук відповідного приміщення, його умеблювання тощо), а й до забезпечення навчального закладу відомими українськими науковими силами [25, 576].

Лікарський помічник і скарбник вузу на Поділлі Ю. Гудзій, долучаючись до запрошення „Нашої культури” розповісти про навчальний заклад, поставив за мету „подати дещо й про ролі урядовців Університету, що теж в організації й діяльності його за цілий час від 1918 до кінця 1920 року брали участь, і своєю скромною працею, хоч і в маленькій мірі, але теж спричинилися до розвитку цього Університету” [26, 229].

Досить побіжно автор споминів описує процес становлення різних структурних підрозділів навчальної установи, які, втім, мали важливе значення для нормального забезпечення функціонування закладу (організація роботи бухгалтерії, бібліотеки, надання медичної допомоги тощо). Зокрема, він особисто допомагав М. Грінченку доправити до Кам'янця цінні книги, що їх подарувала університету Київська Духовна Академія, зокрема повний комплект власних академічних видань [33, арк. 3].

Однак найбільше уваги Ю. Гудзій приділив проблемі професійної організації службовців. Завдяки їхнім старанням було засновано „Спілку служачих Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету” [26, 232]. Основною причиною, що спонукала до заснування профспілки автор споминів називає прихід у місто більшовиків та їхнє ставлення до професорської корпорації і навчального закладу. Вважаючи університет „контрреволюційним кублом”, комуністи неодноразово вдавалися до обшуків на помешканнях викладацького складу та службовців, так само як і до ревізій вузівського майна. Загальну картину тогочасної дійсності доповнювала „дорожнеча харчових продуктів”, „відірваність Кам'янця” та загалом „тяжкі матеріальні умовини” [26, 232]. Створюючи „Спілку” організатори подбали про юридичне (розроблено та затверджено статут) і організаційне (обрано Управу, яку очолив Ю. Гудзій) забезпечення нової структури.

З поверненням у червні 1919 р. до навчального закладу ректора І. Огієнка, останнім була висловлена надія, що „Спілка” й надалі існуватиме на користь університету [26, 233].

Крім вирішення матеріальних та побутових проблем, професійна організація влітку 1920 р. приступила й до видання власного часопису „Наше життя”. У першому випуску редакція вмістила важливий фактичний матеріал з життя університету, подавши різноманітні цифрові дані станом на перше липня 1920 р. щодо професорсько-викладацького складу, службовців та студентства.

Унікальним мемуарним джерелом з історії Української революції, яке має особливе значення для розуміння проблем державно-освітнього будівництва періоду гетьманату є спогади П. Скоропадського [34; 35]. Основна їхня особливість полягає в тому, що вони висвітлюють епоху і діяльність автора з відмінної порівняно з іншими зразками української мемуарної літератури політичної перспективи – з позицій поміркованого консерватизму, культурного і політичного елітаризму та аристократизму [36, 11].

Гетьман не приховував, що його співробітникам доводилося вести постійну боротьбу в питанні впровадження у життя українських культурних планів. Основними опонентами виступали соціалісти, що репрезентували різні відтінки лівого спектру національного політикуму. П. Скоропадський категорично заперечував тезу останніх, що „честь заснування Української Академії Наук та двох українських університетів не може належати Гетьманщині 1918 року” лише через ту обставину, що „ініціатива цього й деякі підготовні в цім напрямі праці належать Центральній Раді”. Він був упевнений: „Такі твердження не витримують критики: мало того, що така думка була – треба було її реалізувати” [35, 370].

Впровадження багатьох наукових і освітніх проектів, на думку Гетьмана, – це „наслідки відданости українській культурі багатьох українських діячів, на чолі яких стояли такі люди, як Василенко, Стебницький, Науменко, П. Я. Дорошенко, І. Огієнко”. „Ці люди блискуче проводили в життя ті загальні директиви, що я спільно з ними опрацьовував. Такі директиви легко було давати, та в хаотичних умовах 18-го року в Україні – дуже трудно було їх здійснити, однаке ці люди зуміли це зробити”. В цьому сенсі П. Скоропадський особливо виділив постать міністра освіти М. Василенка, котрий визначив розвиток вищих шкіл як пріоритетний для очолюваного відомства і „взявся за цю справу рішуче, майже з юнацьким, можна сказати, запалом” [34, 232] та І. Огієнка, котрий „зміг зовсім тихо цілий університет створити” [35, 370]. Щоправда, Гетьман зізнався, що у випадку з Кам'янець-Подільською інституцією справа значно полегшувалася тим, що „там і місто, і вся громадськість пішла назустріч” [34, 232 – 233].

Не менш значимі нариси мемуарного жанру, в яких зафіксовано чимало цінних фактів з життя вищого навчального закладу, що готував для України національні кадри, належать також українському історикові В. О. Біднову [37]. Крім насиченої хроніки подій революційної доби, спогади містять важливі

спостереження та влучні узагальнення, зокрема з діяльності богословського факультету, деканом якого був Василь Олексійович.

Не меншої уваги заслуговують характеристики викладачів вузу, які подав автор. Проте, даючи високу оцінку професорському складу з організації навчальних підрозділів університету, він водночас не приховував і наявність різних думок та підходів до вирішення університетських проблем [37, 72].

Окремим пластом в документальному джерелі виступає оцінка автором більшовицького режиму загалом та відношення комуністів до вузу зокрема. Щодо загального враження, то В. Біднова найбільше вразили масові арешти, пояснення яким або зовсім не знаходилося, або вони були надто сумнівними і непереконливими. Як приклад останнього він наводить факт, коли йому доводилося клопотатися за О. Пащенко та М. Широцького, котрих затримали надзвичайні органи. Один з представників радянської влади причиною їхніх арештів назвав неприхильне відношення до вечірки, організованої в навчальному закладі більшовиками з нагоди святкування 1-го травня. При цьому додав: „Вас треба наполовину перестріляти або перевшати! Я – теж українець, тільки федераліст, а ви самостійники...” [37, 70]. Що ж до інших фактів, пов'язаних з арештами без пред'явлення жодних звинувачень, то й тут В. Біднову не потрібно було вишукувати певних прикладів, позаяк він особисто з колегою Л. Білецьким став об'єктом політичних переслідувань.

У ставленні комуністів до університету показовим є відвідування установи В. Затонським. Він пообіцяв фінансову підтримку навчальному закладу, але водночас розпорядився терміново закрити богословський факультет. На прохання декана не поспішати з реалізацією останнього рішення, оскільки до закінчення академічного року залишилось всього два тижні, реакція була негативною. „Богослови – наші вороги!”, – докрано стверджував партійний функціонер.

Додаткову інформацію про богословський факультет можна знайти і в спогадах П. Білона [38], куди він записався на навчання восени 1919 р. після зайняття міста польськими військами. Автор надзвичайно високо оцінив організаційні та адміністративні здібності ректора І. Огієнка та з теплою згадав своїх викладачів, лекції котрих відвідували не тільки молоді люди, а й „старі, сиві священики м. Кам'янець” [38, 50]. На окремих з них П. Білон подав лапідарні характеристики (В. Біднов – „професор великої ерудиції”; Й. Оксіюк – „симпатична людина, не горда”), а про Ю. Сіцінського, одного з „найбільших організаторів новітнього українського культурно-національного руху” – навіть короткий життєпис [38, 50 – 51].

Оригінальні спомини про Кам'янець-Подільський університет належать видатному педагогу, фундатору українського національного дошкільного виховання Софії Русовій [39]. Розповідаючи про свою діяльність на ниві відродження духовності народу, вона, що особливо важливо, значну увагу приділяє подвижникам культурно-освітньої справи, змальовуючи їхні образи. Причому у поле її спостережень потрапляють діячі усіх політичних таборів. Попри суб'єктивне сприйняття дійсності, ці свідчення є надзвичайно цінним матеріалом для об'єктивного сприйняття подій і процесів того часу.

Чимало уваги автор приділяє дню відкриття університету. Найбільше її вразила „цілком соціалістична” промова М. Шаповала, до чого тоді не звикли. З великою симпатією С. Русова говорить про ректора, котрий не жалів ані своїх сил, ані сил усіх співробітників для піднесення авторитету інституції [39, 184].

Натомість репрезентанти більшовицької влади представлені в спогадах у зовсім інших тонах. „Чалий (політичний комісар вузу – В. А.) публічно було каже, що він „мій учень в українських справах”, але ці його залицяння були для мене великою образою. Я не ховалася з своїм презирством до такого гнобителя всього світлого, національно-українського, і він уникав зустрічатися зі мною, але все ж терпів мене, як педагога” [39, 216]. Русова стверджує, що політкомісар разом з ректором-комуністом С. Сидоряком безпосередньо причетні до руйнації університетської автономії.

Не менш категоричні оцінки висловлені автором й на адресу радянської влади загалом, що стало причиною її еміграції: „З перших же днів окупації України большевики почали переслідувати українців взагалі й утворили таку неможливу атмосферу шпигунства, доносів, брехні, недовір'я, що я не мала вже сил довше все це терпіти й мовчки дивитися на те моральне й матеріальне лихо, що спіткало наш народ” [39, 218].

Згаданий С. Русовою Микита Шаповал особисто не був причетним до становлення навчального закладу. Але у своїх споминах він детально описує 22 жовтня 1918 р., день, коли урочисто відкривали університет. Організоване свято, на думку автора, було більш демократичне ніж аналогічні урочистості в Києві, позаяк „не було дипломатів, генералів і дійсних міністрів” [40, 94]. М. Шаповал виступав на відкритті як представник Головної ради Українського Національного Союзу. Свою власну промову він оцінив наступним чином: „Мені довелося сказати про науку менше, ніж про політику. Науки для того й треба, щоб добре вести політику, щоб будувати нашу дійсну народню трудову республіку, за яку бореться все чесне і сміле на Україні. Натякаючи на живий (вух?) вибух народної стихії, вказівка на вищий принцип боротьби викликали довгу овацію. Я помітив, що якісь іскри „божевілля” миготіли в

очах, відчув екстаз, велий святий – психоз ідеї боротьби і подвигу. Очевидно, маса мала вже добрий „заряд електрики” [40, 95].

Переконаний соціаліст, М. Шаповал і факт відкриття вищого навчального закладу на Поділлі сприймав через призму державотворчої проблематики. „Університет – гарна річ, – з упевненістю констатував він, – але при певних умовах. Коли цей університет буде виховувати буржуазних ворогів народу, то для чого він? Яка радість з його? Чому ми радіємо з одного факту – університет?... Пройдуть роки, в йому будуть педелі і поліція, що говоритимуть українською мовою і робитимуть неволю народові панською рукою. Це щось дике – українська мова, мова працюючих стане ще мовою і гнобителів!” [40, 97].

Не обійшов увагою Кам'янець-Подільський університет у своїх споминах й Л. Биковський. Найбільше місця він відводить організаційній діяльності вузівської бібліотеки, де йому довелося працювати з вересня 1919 р. по травень 1920 р. На час прибуття Л. Биковського в місто остання нараховувала уже біля 30000 томів. „Всі стіни в два поверхи від гори до долу, довкруги бібліотечної залі (колишньої церкви) були вщерть виповнені полицями з книгами на них, – констатував автор. – Вони вже там не містилися й почали обсновувати полицями мури-стовпи, що стояли серед приміщення, підпираючи стелі. Окрім того в окремі залі була уряджена студентська читальня з підручною книгозбірнею. Абетковий каталог був почасти зладжений і давав доступ до більшої частини книжок” [41, 45].

Окрім роботи в бібліотеці Л. Биковський записався слухачем на історико-філологічний факультет, намагаючись у вільний час відвідувати лекції. Це надало можливість зблизька пізнати університетських викладачів. Не з усіма із них склалися дружні відносини. Автор фіксує різні підходи до укладання і видання „Університетських Записок”. Цією справою займався М. Драй-Хмара. За зразком російських університетів кожен том повинен був відповідати певній тематиці. В такий спосіб було визначено вісім тематичних проблем і в міру надходження матеріалу відповідний том підписувався до друку. Натомість Л. Биковський вважав такий метод комплектації „Записок” в умовах перманентної політичної нестабільності недоречним і ризикованим. Він пропонував перейти до змішаної системи формування матеріалів. Це надало б можливість більш оперативно укладати змістовну частину томів і пришвидшило б вихід у світ університетського видання. Автор був переконаний, що подальша практика підтвердила його правоту [41, 48].

Одночасно з повсякденною роботою з організації фундаментальної бібліотеки, Л. Биковський зосередив увагу й на теоретичних аспектах діяльності, пов'язаних з бібліотекознавчою та бібліографічною царинами. З метою систематизації цього напрямку було засноване „Кам'янець-Подільське Бібліотечне Товариство”, яке очолив С. Сірополко. Своє основне завдання товариство вбачало у вивченні і пропагуванні бібліотекознавства та в організації допомоги університетській бібліотеці [41, 49].

Досить зворушливо звучить розповідь автора про спробу доправити до Кам'янця-Подільського приватної книгозбірні графа А. Холоневського з його маєтку, що йому особисто доручив ректор І. Огієнко. Однак намагання Л. Биковського не увінчалися успіхом. Не маючи змоги відправити причепний вагон з Жмеринки, він домовився з дирекцією місцевої української гімназії про передачу їм цінного вантажу.

Врешті, заслуговує на увагу й подана Л. Биковським інформація щодо заснування навесні 1920 р. при кафедрі історії українського письменства „Бібліографічного семінару” під керівництвом професора М. Плевака. Завдяки діяльності семінару вдавалося закривати як теоретичні прогалини, шляхом опанування студентами даної дисципліни як науки, так і вирішувати суто практичні завдання – складання різних бібліографічних покажчиків [41, 52].

„Кам'янецькій добі” присвятив цілий розділ у своїх споминах Г. Костюк. Зосереджуючи свою увагу на загальних тенденціях культурного і мистецького життя міста, він, зрозуміло, не міг мовчки пройти повз діяльність університету. Досить високу оцінку автор дав І. Огієнку. Однак не тільки за те, що саме за його керівництвом навчальний заклад „став справжнім першим великим розсадником української науки”. Ректор дивився на справу надто глибоше. Він розумів, що для національної вищої школи потрібно вже тепер готувати українські кадри. Оскільки, з одного боку, селянським дітям з об'єктивних причин було важко отримати середню освіту, а з іншого – „розбуджена революцією, ця молодь рветься тепер до науки”, то для неї необхідно було створити новий тип підготовчої школи. Такими закладами стали чотирирічні гімназії для дорослих [42, 42].

Також автор зобразив у споминах відомих у Кам'янці партійних та радянських діячів, котрі мали безпосереднє відношення до функціонування навчального закладу. Зокрема, він зосереджується на характеристиках голови міського партійного осередку І. Кулика та голови повітового виконавчого комітету ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів А. Буценка. На думку очевидця, обидва „входили в громадське і культурне життя Кам'янця як свої люди”, „говорили тільки доброю українською мовою” [42, 56 – 57].

Занепад університету Г. Костюк пов'язував з процесом загального упадку культурного життя міста після проведених каральними органами у 1920 – 21 рр. „кількох хвиль масового терору” та проведеною реорганізацією навчального закладу в Інститут народної освіти і Сільськогосподарський інститут [42, 74].

Висновки... Таким чином, мемуарна література про становлення і діяльність Кам'янець-Подільського державного українського університету вочевидь допомагає дослідникам об'єктивному вивченню тих процесів, що відбувалися як в самій вищій школі, так і цілому комплексу проблем, які доводилось розв'язувати органам державної влади спільно з професорсько-викладацькими корпораціями з організації національної системи освіти. Авторські тексти сучасників революційних подій в Україні, попри певний суб'єктивізм їхніх доробків, водночас позбавлені догматичних схем і стереотипів, так властивих радянській літературі. Крім того, в ній міститься чимало цікавого фактологічного матеріалу, пояснень та свідчень, які проливають світло на багато важливих та втаємничених питань, що не знайшли належного з'ясування в інших матеріалах, допомагають зрозуміти причини та взаємозв'язки деяких подій, уточнюють окремі деталі, відроджують атмосферу взаємин і настроїв, що панували серед професури. Врешті, подані у мемуарах характеристики видатних державних, партійних, культурних та освітніх діячів, котрі стояли біля витоків творення національної системи вищої освіти, суттєво доповнюють розуміння ролі особистісного фактору в історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кам'янець-Подільський університет: минуле і сучасне / за заг. ред. О. М. Завальнюка. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. – 305 с.
2. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський національний університет (1918 – 2008 рр.): Історичний нарис / Завальнюк О. М., Комарницький О. Б. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – 296 с.
3. Маркітантов Ю. О. Факультет української філології та журналістики Кам'янець-Подільського національного університету : поступ вперед / Маркітантов Ю. О., Стецюк В. Б. // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2008. – Т. 11: матеріали сьомого круглого столу „Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету”. – С. 80 – 97.
4. Копилов С. А. Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету: збереження історичних традицій – запорука успішного поступу в майбутнє / Копилов С. А., Газін В. В. // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2008. – Т. 11: матеріали сьомого круглого столу „Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету”. – С. 98 – 119.
5. Лозовий В. С. Фізико-математичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету: курсом зростання (1918 – 2008 рр.) / Лозовий В. С., Щирба В. С. // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2008. – Т. 11: матеріали сьомого круглого столу „Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету”. – С. 120 – 135.
6. Каньоса П. С. Педагогічний факультет: кроки зростання / Каньоса П. С., Суровий А. Ф. // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2008. – Т. 11: матеріали сьомого круглого столу „Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету”. – С. 155 – 179.
7. Завальнюк О. М. Емігрантська мемуарна література 20 – 70-х рр. ХХ ст. про Кам'янець-Подільський державний український університет / О. М. Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Історичні науки / Українська історіографія на рубежі століть : матеріали міжнар. наук. конф., 25 – 26 жовт. 2001 р. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2001. – Т. 7. – С. 490 – 501.
8. Стопчак М. В. Діяльність Директорії УНР у галузі культури в 1918 – 1920 роках (Історіографія проблеми) / Стопчак М. В. // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Історичні науки / Українська історіографія на рубежі століть: матеріали міжнар. наук. конф., 25 – 26 жовт. 2001 р. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2001. – Т. 7. – С. 502 – 510.
9. Тюрменко І. Відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету в спогадах Микити Шаповала / Тюрменко І. // Духовна і науково-педагогічна діяльність І. І. Огієнка (1882 – 1972) в контексті українського національного відродження : наук. доповіді другої всеукр. наук.-теорет. конф. 18 – 19 лют. 1997 р. До 115-річчя від дня народження / відп. ред. Є. Сохацька. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут; К. : Всеукраїнське товариство Івана Огієнка, 1997. – С. 93 – 97.
10. Чирва Ю. І. Розвиток народної освіти України (1917 – 1932 рр.): історіографія проблеми : автореф. дис.... На здобуття наук. ступ. канд. іст. наук / Чирва Ю. І. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет, 1995. – 18 с.
11. Ситніков О. П. Освіта в Українській СРР (1920-ті роки): історіографія : автореф. дис.... на здобуття наук. ступ. канд. іст. наук / Ситніков О. П. – К. : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2003. – 20 с.
12. Дорошенко Д. Історія України 1917 – 1923 рр. : в 2-х т. / Д. Дорошенко / упоряд. : К. Ю. Галушко. – К. : Темпора, 2002. – Т. 2: Українська гетьманська держава 1918 року. – 352 с.
13. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914 – 1920 роки) / Д. Дорошенко. – К. : Темпора, 2007. – 632 с.
14. Завальнюк О. М. Д. І. Дорошенко: 75 днів у Кам'янці-Подільському / Завальнюк О. М. // Краєзнавство. – 2001. – № 1 – 4. – С. 145 – 148.

15. Завальнюк О. М. Радянська влада і Кам'янець-Подільський державний український університет (1919, 1920 – 1921 рр.) / Завальнюк О. М. // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 1998. – Т. 1. – С. 9 – 20.
16. Адамський В. Р. Науково-освітня інтелігенція Поділля у добу комунізму: перша хвиля репресій / Адамський В. Р. // Наукові записки Науницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Сер. : Історія : зб. наук. праць. – Вінниця : Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2008. – Вип. 14: за матеріалами міжнар. наук. конф. „Національна інтелігенція в історії та культурі України”, 23 – 24 жовт. 2008 р. – С. 374 – 378.
17. Редакція. Національна освіта й наші завдання // Наша культура (Варшава). – 1935. – Кн. 1. – С. 3 – 6.
18. О-ко І. Від редакції й адміністрації. Кам'янець-Подільський Державний Український Університет // Наша культура (Варшава). – 1935. – Кн. 5. – С. 336.
19. Пащенко О. Заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету / Пащенко О. // Наша культура (Варшава). – 1936. – Кн. 5. – С. 332 – 346;
20. Пащенко О. Заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету / Пащенко О. // Наша культура (Варшава). – 1936. – Кн. 6. – С. 413 – 420;
21. Пащенко О. Заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету / Пащенко О. // Наша культура (Варшава). – 1936. – Кн. 10. – С. 671 – 676.
22. Приходько В. Повстання українського державного університету в Кам'янці на Поділлі / Приходько В. // Наша культура (Варшава). – 1935. – Кн. 5. – С. 305 – 316.
23. Приходько В. Повстання українського державного університету в Кам'янці на Поділлі / Приходько В. // Наша культура (Варшава). – 1935. – Кн. 6. – С. 364 – 378.
24. Приходько В. Повстання українського державного університету в Кам'янці на Поділлі / Приходько В. // Наша культура (Варшава). – 1935. – Кн. 7. – С. 439 – 444.
25. Приходько В. Повстання українського державного університету в Кам'янці на Поділлі / Приходько В. // Наша культура (Варшава). – 1935. – Кн. 9. – С. 572 – 581.
26. Гудзій Ю. З життя Кам'янець-Подільського державного українського університету. (Спомини лікарського помічника й скарбника університету) / Гудзій Ю. // Наша культура (Варшава). – 1936. – Кн. 3. – С. 229 – 233.
27. Гудзій Ю. З життя Кам'янець-Подільського державного українського університету. (Спомини лікарського помічника й скарбника університету) / Гудзій Ю. // Наша культура (Варшава). – 1936. – Кн. 4. – С. 290 – 295.
28. Огієнко І. Урочистий в'їзд С. Петлюри до Кам'янця-Подільського 1-го травня 1920 р. (Уривок споминів) / І. Огієнко // Наша культура (Варшава). – 1936. – Кн. 5. – С. 321 – 331.
29. Огієнко І. Моє життя: Автобіографічна хронологічна канва / І. Огієнко // Огієнко І. (митрополит Іларіон). Рятуння України. – К.: Наша культура і наука, 2006. – С. 67 – 172.
30. Статут державних українських університетів (проект) // Завальнюк О. М. Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундатори й будівничі (1917 – 1920 рр.). – Кам'янець-Подільський, 2005. – С. 454 – 478.
31. Завальнюк О. М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918 – 1921 рр.) / Завальнюк О. М. – Кам'янець-Подільський, 2006. – 632 с.
32. Проект статута Державних Українських Університетів: Від Кам'янецької університетської комісії. – Кам'янець-Подільський, 1918. – 28 с.
33. Редакція журналу „Труди Киевской Духовной Академии”. Список книг, що передані в бібліотеку Кам'янець-Подільського університету // Інститут рукописів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Ф. 160. – № 2698. – Арк. 1 – 4 зв.
34. Скоропадський П. Спогади (кінець 1917 – грудень 1918) / П. Скоропадський. – К. : Інститут української археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Інститут східноєвропейських досліджень НАН України; Філадельфія: Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. К. Липинського, 1995. – 493 с.
35. Скоропадський П. Українська культурна праця за гетьманщини 1918 р. Сторінка споминів / П. Скоропадський // ALMA MATER: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. 1917 – 1920. Матеріали, документи, спогади: У 3 кн. – К. : Прайм, 2001. – Кн. 2: Університет Св. Володимира за доби Української Центральної Ради та Гетьманату Павла Скоропадського. – С. 368 – 372.
36. Пеленський Я. Передмова. Спогади Гетьмана Павла Скоропадського (кінець 1917 – грудень 1918) / Я. Пеленський // Скоропадський П. Спогади (кінець 1917 – грудень 1918). – К.: Інститут української археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Інститут східноєвропейських досліджень НАН України; Філадельфія: Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. К. Липинського, 1995. – С. 11 – 34.
37. Біднов В. Перші два академічні роки українського державного університету в Кам'янці-Подільському. (Уривок із спогадів) / Біднов В. // Кур'єр Кривбасу. – 1997. – № 69 – 70. – С. 64 – 74.
38. Білон П. Спогади / Білон П. – Пітсбург : б. м., 1952. – Частина перша. – 164 с.
39. Русова С. Мемуари (1856 – 1925) / С. Русова // Русова С. Мемуари. Щоденник. – К. : Поліграфкнига, 2004. – С. 9 – 242.
40. Шаповал М. Уривок з „Гетьманщини” / М. Шаповал // Тюрменко І. Відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету в спогадах Микити Шаповала // Духовна і науково-педагогічна діяльність І. І. Огієнка (1882 – 1972) в контексті українського національного відродження : наук. доповіді другої всеукр. наук.-теор. конф. 18 – 19 лют. 1997 р. До 115-річчя від дня народження / відп. ред. Є. Сохацька. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут; К. : Всеукраїнське товариство Івана Огієнка, 1997. – С. 94 – 97.
41. Биковський Л. Книгарні – бібліотеки – академія. Спомини (1918 – 1922) / Л. Биковський. – Мюнхен : Видавництво „Дніпрова хвиля”, 1971. – 153 с.

42. Костюк Г. Зустрічі і прощання : Спогади / Костюк Г. – Едмонтон : Канадський інститут українських студій, Альбертський університет, 1987. – Книга перша. – 743 с.

Аннотация
В.Р.Адамский

Становление Каменец-Подольского университета: взгляды современников

В статье рассматриваются воспоминания и научные разработки представителей украинской интеллигенции, которые, работая в различных государственных, общественных, образовательных учреждениях, одновременно были приобщены к процессу становления и организации деятельности первого высшего учебного заведения на Подолье – Каменец-Подольского государственного украинского университета.

Ключевые слова: *Каменец-Подольский государственный украинский университет, мемуары, воспоминания, ректор, профессорско-преподавательский состав, студенты, И. Огиенко.*

Summary
V.R.Adams'kyi

Foundation of Kam'yanets' Podil'skyi University: the Views of the Contemporaries

The article contains reminiscences and scientific drafts of the representatives of Ukrainian intelligence who working in different state, social, educational establishments, were simultaneously involved in the process of foundation and organization of work of the first higher educational establishment in Podillia - Kam'yanets' Podil'skyi State Ukrainian University.

Key words: *Kam'yanets' Podil'skyi State Ukrainian University, memoirs, reminiscences, rector, teaching staff, students, I.Ohiyenko.*

Дата надходження статті

„14” жовтня 2008 р.

УДК 378.14.001.76

М.В.АРТЮШИНА,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Київ)

Особистісна готовність студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності

У статті розглядається проблема відповідності особистісних властивостей фахівців економічного профілю вимогам сьогодення, зокрема забезпечення особистісної готовності до інноваційної діяльності. Автором розглянуто теоретичні аспекти підготовки особистості до інноваційної діяльності, наведено результати емпіричного дослідження окремих інноваційних властивостей сучасних студентів економічного профілю.

Ключові слова: *готовність до діяльності, готовність до інноваційної діяльності, особистісна готовність майбутніх економістів до інноваційної діяльності, інноваційний тип особистості, інноваційність, інноваційні властивості особистості.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Змінність і динамічність сучасного життя вимагають від особистості не тільки постійного пристосування до змінних умов, а й ініціації нових змін. Здатність до інноваційної діяльності стає значущим компонентом підготовки людини будь-якого фахового спрямування, і тим більш фахівця в галузі економіки. Значущість інновацій в економічній сфері настільки велика, що на сьогодні все частіше говорять про становлення нової парадигми економічного розвитку, що отримала назву „інноваційна економіка”.

Інноваційна економіка – це економіка суспільства, заснована на знаннях, інноваціях, на позитивному сприйнятті нових ідей, нових машин, систем і технологій, на готовності до їх практичної реалізації в різних сферах людської діяльності. Основними ознаками інноваційної економіки є: наявність сучасних інформаційних технологій і комп'ютеризованих систем; наявність розвиненої інфраструктури, що забезпечує створення національних інформаційних ресурсів; прискорена автоматизація і комп'ютеризація всіх сфер і галузей виробництва й управління; створення і оперативне впровадження в практику інновацій різного функціонального призначення; наявність гнучкої системи випереджаючої підготовки і перепідготовки кваліфікованих фахівців [3].

Однак запровадження відповідних підходів неможливе без врахування людського фактору. „Україні час започаткувати глобальну орієнтацію своєї політики в економічній і соціальній сферах. Для цього насамперед потрібно створити відкрите суспільство з механізмами, що забезпечують необхідну для нової економіки гнучкість до змін, що відбуваються, і викликів, які вони роблять суспільству”. Це зумовлює й потребу в новому типі підприємця. „Саме за високого рівня професійної підготовки еліт має місце брак „носія змін”: підприємливості, сміливості у відкиданні старого і переходу до нового, здатності до швидкої